
GEOGRAFICKÝ ČASOPIS

53

2001

1

*Daniel Kollár**

OBRAZ RAKÚSKA A SLOVENSKA U OBYVATEĽOV SLOVENSKO-RAKÚSKEHO POHRANIČIA

D. Kollár: Image of Austria and Slovakia viewed by the inhabitants of the Slovak-Austrian boundary area. *Geografický časopis*, 53, 2001, 1, 1 fig., 6 tabs., 24 refs.

The aim of the study is to show the degree of justification of research into the ideas and feelings of an individual connected with associations and image of the neighbouring countries and selected indicators of spatial behaviour. The image and perception of the neighbouring country play an important role in formation of the relation of population living in the boundary area to the neighbouring country, as well as in potential initiation of cross-border co-operation. The aim of the study is also to enlighten the individual aspects of perception of image of the neighbouring country. The image of the neighbouring country is presented as a dependent variable, explanation of which relies on man's movement across the border, social cross-border contacts, reception of media information from the neighbouring country, knowledge of language of the neighbouring country and socio-demographic characteristics of the respondents.

Key words: image of country, spatial images and feelings, spontaneous associations, spatial behaviour, cross-border activity and co-operation

ÚVOD

Zmeny, ktoré nastali v Európe začiatkom deväťdesiatych rokov, priniesli pre geografov celý rad zaujímavých momentov a tém, vhodných na intenzívne

* Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava

štúdium nielen z geografického, ale aj celospoločenského hľadiska. Jednou z uvedených tém, ktorá v poslednom období čoraz intenzívnejšie zamestnáva pozornosť geografov, je i problematika vnímania hranice, pohraničných území a susedných štátov, pretože z pohľadu reálnej i potenciálnej cezhraničnej spolupráce existuje predpoklad o vzájomnom súvisi týchto javov.

V kontexte Slovenska a jeho pohraničných území najvýraznejšie zmeny nastali na jeho západnej hranici s Českou republikou a Rakúskom. Na jednej strane bol v porovnaní s minulosťou vytvorený nový hraničný režim s Českou republikou, na druhej strane padla tzv. železná opona medzi Rakúskom a Slovenskom. Predovšetkým slovensko-rakúske pohraničie sa javí z nášho pohľadu ako mimoriadne dôležité územie, pretože Rakúsko sa po vstupe do Európskej únie stalo pre Slovensko bránou do Európy a slovensko-rakúske pohraničné územie tým získalo špecifické postavenie.

Reálny spoločenský a ekonomický vývoj v slovensko-rakúskom pohraničí po roku 1989 poukazuje na viaceré spojenia a súvislosti, ktoré sa začínajú podobat' klasickej a bežnej spolupráci európskych pohraničných regiónov. Dlhoročná „mŕtva“ hranica však vo väčšine prípadov narušila prirodzené kontakty medzi slovenským a rakúskym obyvateľstvom a odcudzila ľudí žijúcich pozdĺž rieky Moravy (Kollár 1996). Odlišný politicko-ekonomický vývoj v oboch krajinách takisto zvýraznil skutočnosť, že súčasný model priestorového správania obyvateľstva v slovensko-rakúskom pohraničí má svoje špecifické zákonitosti, zaujímavé nielen z vedeckého, ale aj celospoločenského hľadiska, k objasneniu ktorých môže výraznou mierou prispieť i geografia.

TEORETICKÁ A METODOLOGICKÁ BÁZA

V štúdiu uverejnenej v Geografickom časopise (Kollár 1992) sme prezentovali základné teoreticko-metodologické prístupy pri výskume priestorového správania človeka a upozornili sme na vzťah a komplementárnosť subjektívneho a objektívneho hľadiska. V nasledujúcej štúdiu (Kollár 1994) sme na základe predchádzajúcich teoretických úvah analyzovali vybrané aspekty poznávacieho procesu človeka (percepciu a hodnotenie prostredia) v súvislosti s charakteristikami, resp. obmedzeniami objektívnej reality a priestorovým správaním človeka vo voľnom čase. Na opodstatnenosť výskumu predstáv a pocitov človeka v súvislosti s asociáciami a obrazmi susednej krajiny, ako aj vybranými indikátormi priestorového správania chceme poukázať i v tejto štúdiu. Myslíme si totiž, že práve obrazy a vnímanie susedného štátu a pohraničia zohrávajú dôležitú úlohu pri formovaní vzťahu k nemu a v nadväzovaní cezhraničnej spolupráce.

Výskumy obrazu krajiny a s ním spojených predstáv a pocitov majú vo svetovej geografii dlhodobú tradíciu a už zo sedemdesiatych rokov existuje celý rad prác zaoberajúcich sa uvedenou problematikou (napr. Downs 1970, Saarienen 1976 atď.). Osemdesiate roky priniesli novú vlnu podnetných myšlienok vo výskume, ktorý možno rámcovo zaradiť do problematiky percepcie prostredia, inšpirovanou behaviorálnym a humanistickým prístupom v geografii (Gold a Goodey 1983, Mugerauer 1985, Relph 1985, Cox a Golledge 1986, Bartnicka 1989). V deväťdesiatych rokoch našli uvedené témy svoje odzrkadlenie i v slovenskej geografii. Percepcia prostredia sa stala významnou súčasťou slovenského geografického výskumu (Ira 1992, Kollár 1992, Ira a Kollár 1992, Matlovič

1992, Ira 1994, Ira a Kollár 1994, Kollár 1994, Kollár 1996, Zubriczký 1997 atď), ktorý už akceptuje dôležitosť ľudského faktora, resp. jeho subjektívnej výpovede pri vysvetľovaní priestorového správania človeka.

Percepcia prostredia z hľadiska vnútorných procesov odohrávajúcich sa v človeku tvorí prvý stupeň, na ktorom individuum prijíma cez svoje zmyslové orgány informácie z reálneho sveta (Kollár 1994). Na základe svojho hodnotového systému ich vyhodnocuje a zaraďuje do svojho „obrazu“ o reálnom svete. Ako však upozorňuje Šípoš (1987), percepcia prostredia sa nedá celkom oddeliť od ostatných poznávacích procesov. Ide o komplex navzájom sa prelínajúcich a ovplyvňujúcich systémov, ktoré spolu vytvárajú jednotný systém vstupu, uchovania, spracovania a výstupu informácií. V súčasnosti sa však už nepredpokladá lineárny informačný model: vstup – spracovanie informácie – ďalšie spracovanie informácie – výstup, ale skôr cyklický model: vnímaná informácia utvára a mení pamäťové schémy človeka, pamäťová schéma zasa modifikuje spôsob nášho pozorovania a percepcie a k informáciám sa vraciame späť už na základe nových výberových kritérií (Neisser 1979).

Na vzájomnú súvislosť percepcie prostredia, predstáv o prostredí a obrazu krajiny upozorňoval už Downs (1970), ktorý v tejto problematike zvyrazňuje viaceré aspekty. Teoreticko-myšlienková koncepcia našej štúdie je založená na Downsovej schéme (1970) priestorového správania človeka a jej prenose do problematiky pocitov a správania človeka, žijúceho v pohraničnom území (Kollár 1992). Podobný postup zvolila vo svojej dizertačnej práci aj nemecká geografa I. Schultes-Becker (1990).

Pocity a správanie človeka sú centrálnou témou súčasného humanistického prístupu v geografii, ktorý venuje svoju pozornosť svetu každodenného človeka – nechápe ho ako sumu objektov a faktov, ale ako systém vzťahov medzi človekom a jeho prostredím. Podľa Y. F. Tuana (1987) tvoria geografický svet každodenného života dve dimenzie: priestor a miesto. Priestor je v tomto kontexte chápaný ako súhrn každodenných pocitov. Pociť priestoru a jeho kvality získavame prostredníctvom pohybov, pohľadov a dotykov, pomocou ktorých sa človek zoznamuje so svojim priestorom. Človek je chápaný ako „homo personalis“ – neopakovateľná osobnosť, bytosť myslíaca, správajúca sa intencionalne. Predmetom výskumu sú jeho intencie, postoje, dojmy, hodnoty a významy prostredia, pretože všetky vplývajú na emocionálny stav človeka, na vytváranie pocitov a predstáv, ktoré nachádzajú svoje odzrkadlenie v priestorovom správaní človeka. Vzťah človek – prostredie nemožno však objasňovať len na základe štúdií viditeľných javov, naopak, vnemy a pocity majú v tomto vzťahu veľký význam.

K niektorým miestam a priestorom sa vytvára silný pozitívny vzťah (topofília, cf. Tuan 1987), k iným vystupuje do popredia skôr averzia (topofóbia, cf. Tuan 1987). Miesto v humanistickom chápaní nemá teda len význam polohy alebo lokalizácie niečoho, ale má svoj zmysel (koncepcia „sense of place“, cf. Relph 1985). Koncepcia „sense of place“ spája prostredie (observácia a analýza fyzických a symbolických znakov) s vedomím, hodnotami a reakciami ľudí (Bartnicka 1989). Pre humanistický prístup je typický opis vedomia človeka, pochopenia hodnôt, ktoré viažu človeka k prostrediu a pochopenia obrazov, ktoré v človeku vytvára prostredie. Jedným z takýchto fenoménov je i obraz krajiny.

Predmetom nášho výskumu však nie je fyziognomický aspekt a hodnotenie krajinného obrazu podľa kritérií estetiky, ako je to napr. vo fyzickej geografii, krajinskej ekológii či environmentálnom plánovaní. Výskum nami uvažovaného obrazu krajiny vychádza zo spontánnych asociácií a obrazu krajiny ako štátu, istého teritória, vymedzeného politickými hranicami. Vo vnútri hraníc sa v priebehu histórie sformovali skupiny obyvateľstva, ktoré spája súbor vlastností, príp. spoločný cieľ, formujúci národný charakter („national social character“, cf. Saarinen), presahujúci individuálne a skupinové rozdiely v národe a odlišujúci jednotlivé národy. Na tejto úrovni sa študujú viac abstraktné vlastnosti – prevládajúce názory a postoje príslušníkov národa, predstavy o národnej regionálnej štruktúre, regionálne vedomie, pocity spolupatričnosti, regionálne preferencie, ako aj názory, postoje a obrazy susedných štátov a vzťahu k nim (Saarinen 1976).

Na báze vyššie uvedených paradigiem a téz humanistickej geografie a na ich prenose do problematiky obrazov a asociácií Rakúska a Slovenska ako dvoch susedných krajín sú sformulované základné otázky nášho výskumu:

- aké sú spontánne asociácie Rakúska a Slovenska u obyvateľov slovensko-rakúskeho pohraničného územia,
- aké sú rozdiely vo vnímaní susednej krajiny u obyvateľov rakúskych a slovenských prihraničných obcí,
- aký obraz u nich na škále pozitívny – negatívny vyvoláva Rakúsko a Slovensko.

Cieľom predloženého príspevku je na základe vyššie sformulovaných otázok objasniť aspekty vnímania obrazu susedného štátu obyvateľstvom pohraničia. Obraz susednej krajiny je prezentovaný ako závislá premenná, ktorej vysvetlenie je založené na pohybe človeka cez hranicu, sociálnych cezhraničných kontaktoch, príjme mediálnych informácií zo susedného štátu, znalostí jazyka susedného štátu a sociodemografických znakov respondentov. Metodologickým základom nášho príspevku je následne formulácia piatich základných vysvetľujúcich hypotéz a ich empirické preskúšanie:

1. obraz susednej krajiny je diferencovaný pohybom cez hranicu,
2. obraz susednej krajiny je diferencovaný existenciou sociálnych kontaktov v susednej krajine,
3. obraz susednej krajiny je diferencovaný sledovaním televízie a počúvaním rozhlasu susednej krajiny,
4. obraz susednej krajiny je diferencovaný znalosťou jazyka susedného štátu,
5. obraz susednej krajiny je diferencovaný pohlavím, vekom a vzdelaním obyvateľa pohraničia.

V tejto štúdii je závislá premenná definovaná ako obraz susednej krajiny na škále pozitívny – negatívny a výber nezávislých premenných vyplýva z vyššie definovaných hypotéz:

- ad 1: frekvencia pohybu cez hranicu a dôvod pohybu,
- ad 2: existencia príbuzných a známych v susednej krajine,
- ad 3: sledovanie televízie a počúvanie rozhlasu susednej krajiny,
- ad 4: aktívna a pasívna znalosť jazyka susednej krajiny,
- ad 5: pohlavie, vek, vzdelanie.

Odvođené predikcie našich základných hypotéz sú formulované ako závislosti obrazu susednej krajiny na škále pozitívny – negatívny od jedenástich vyššie uvedených nezávislých premenných (frekvencia pohybu cez hranicu, dôvod pohybu cez hranicu, existencia príbuzných v susednej krajine, existencia známych v susednej krajine, sledovanie televízie susednej krajiny, počúvanie rozhlasu susednej krajiny, aktívna znalosť jazyka susednej krajiny, pasívna znalosť jazyka susednej krajiny, pohlavie, vek a vzdelanie).

Terénny výskum sa uskutočnil na jeseň roku 1998 v štyroch pohraničných obciach Záhoria (Zohor, Záhorská Ves, Gajary a Moravský Svätý Ján) a štyroch pohraničných obciach Dolného Rakúska, ktoré ležia najbližšie k vybraným slovenským obciam (Marchegg, Angern, Dürnkrut a Hohenau). Pri výbere respondentov sa použila metóda stratifikovaného výberu a výberový súbor obsahoval 509 respondentov (250 zo slovenskej strany, 259 z rakúskej strany). Z celkového počtu obyvateľstva vyššie uvedených obcí výskum oslovil 2,36 % obyvateľstva. Dané percento je však vyššie z dôvodu definovania výberového súboru (obyvateľstvo staršie ako 18 rokov). Pre spôsob získania empirických údajov sa použila technika dotazníka.

OBRAZ RAKÚSKA A SLOVENSKA

Vzhľadom na analýzu obrazu Rakúska a Slovenska boli relevantné odpovede obyvateľstva žijúceho v pohraničí na otázky, ktoré súvisia so spontánnymi asociáciami oboch krajín a ich obrazmi na škále pozitívny – negatívny. V našej štúdii sú analyzované nasledovné otázky:

1. Keď sa povie Rakúsko, čo sa Vám vyjaví ako prvé?
2. Keď sa povie Slovensko, čo sa Vám vyjaví ako prvé?
3. Čím je Rakúsko iné ako Slovensko?
4. Aký obraz vo Vás vyvoláva Rakúsko?
5. Aký obraz vo Vás vyvoláva Slovensko?

Obraz Rakúska a Slovenska, ako aj ich rozdielov na základe spontánnych asociácií, je prezentovaný v tab. 1 – 6. Prílišná heterogénnosť odpovedí neumožňuje jednotlivo pracovať s pojmami (na túto skutočnosť pri analýze spontánnych asociácií upozorňovali už viacerí autori, napr. Rykiel 1989, Schultes-Becker 1990), takže z tohto dôvodu sme sa snažili zaradiť jednotlivé pojmy do typov, resp. kategórií, ktoré významovo zapadajú do spoločného rámca. Predložené členenie predstavuje len jednu z možností, ako postupovať pri analýze spontánnych asociácií.

V tab. 1 – 2 sú uvedené hlavné typy spontánnych asociácií susednej krajiny spolu s najčastejšie sa vyskytujúcimi sémantickými pojmami. Pri porovnávaní vyjadrení Slovákov a Rakúšanov v súvislosti s charakteristickými typmi spontánnych asociácií susednej krajiny sme zaznamenali existenciu štatisticky významnej závislosti na hladine významnosti 0,001. Spontánne asociácie Rakúska u Slovákov sú okrem politicko-spoločenských pojmov a konkrétnych geografických objektov charakteristické estetickými pojmami a pojmami materiálnej stránky života. Termíny čistota a poriadok, ako potvrdil i výskum v roku 1993 (Kollár 1996), naďalej rezonujú v slovenských predstavách Rakúska, avšak táto kategória takmer úplne abscentuje pri rakúskych predstavách Slovenska.

Tab. 1. Asociácie Rakúska u Slovákov

Typy	Výraz	Početnosť	%
1	konkrétny geografický objekt – celkom	36	17,0
	– Viedeň	12	
	– Alpy	7	
	– Morava	3	
	– iné	14	
2	prírodné prostredie - celkom	8	3,8
3	sociálne prostredie (ľudia, ich vlastnosti) - celkom	24	11,3
	– susedia	10	
	– príbuzní	2	
	– nadutí, odmeraní	7	
	– iné	5	
4	estetické pojmy - celkom	44	20,8
	– čistota	20	
	– poriadok	16	
	– iné	8	
5	pojmy materiálnej stránky života – celkom	35	16,5
	– vyššia životná úroveň	20	
	– prosperita	5	
	– lepšie sociálne istoty	5	
	– iné	5	
6	politicko-spoločenské pojmy – celkom	48	22,6
	– susedný štát	19	
	– demokracia	7	
	– stabilita	2	
	– iné	20	
7	iné	17	8,0
Spolu		212	100,0

Výrazné kvantitatívne, ale najmä kvalitatívne rozdiely existujú aj v pojmoch materiálnej stránky života. Pojmy vyššej životnej úrovne, prosperity, ekonomických a sociálnych istôt sú charakteristické pre Rakúsko, zatiaľ čo Slovensko je v predstavách Rakúšanov biednou krajinou. Negatívne asociácie Slovenska u Rakúšanov sa ďalej odzrkadľujú v spoločensko-politických pojmoch a spájajú sa napr. s menom bývalého premiéra Mečiara, nedostatkom demokracie, diktatúrou a pod. Nezanedbateľný fakt tvoria i asociácie sociálneho prostredia, v ktorom obraz Slovenska „kazia“ zlodeji a „cigáni“. Naopak, v obraze Rakúska sa v negatívnom svetle objavujú skôr niektoré vlastnosti Rakúšanov – „nadutosť, odmeranosť“ atď. Rozdiely v pojmoch konkrétnych geografických objektov sú spojené predovšetkým s témou jadrových elektrární na Slovensku a neustálou prezentáciou a propagáciou tejto témy v rakúskych médiách. Obyvateľstvo prihraničných rakúskych obcí intenzívne vníma túto potenciálnu hrozbu, k čomu mu výrazne „pomáhajú“ najmä médiá a organizácie tretieho sektoru rôznymi diskusnými fórami, upútavkami a inzerciou.

Tab. 2. Asociácie Slovenska u Rakúšanov

Typy	Výraz	Početnosť	%
1	konkrétny geografický objekt – celkom	61	29,9
	– Mochovce	18	
	– atómová elektráreň	19	
	– hranica	9	
	– Karpaty	3	
	– Bratislava	2	
	– iné	10	
2	prírodné prostredie – celkom	3	1,5
3	sociálne prostredie (ľudia, ich vlastnosti) – celkom	45	22,0
	– susedia	19	
	– zlodeji	7	
	– príbuzní	4	
	– cigáni	3	
	– iné	12	
4	estetické pojmy – celkom	4	2,0
5	pojmy materiálnej stránky života – celkom	20	9,8
	– bieda	7	
	– lacnota	5	
	– iné	8	
6	politicko-spoločenské pojmy – celkom	45	22,1
	– Mečiar	9	
	– susedný štát	8	
	– východný blok	8	
	– nedostatok demokracie	4	
	– diktatúra	3	
	– komunisti	3	
	– iné	10	
7	iné	26	12,7
Spolu		204	100,0

V tab. 3 – 4 sa nachádzajú hlavné typy spontánných asociácií vlastnej krajiny spolu s najčastejšími sa vyskytujúcimi sémantickými pojmami. Pri porovnávaní vyjadrení Slovákov o Slovensku a Rakúšanov o Rakúsku v súvislosti s charakteristickými typmi spontánných asociácií sme takisto zaznamenali existenciu štatisticky významnej závislosti na hladine významnosti 0,001. Spontánne asociácie Slovenska u Slovákov sú takmer z 2/3 vyjadrené pojmom domov. U Rakúšanov v súvislosti s obrazom Rakúska tento pojem tiež dominuje, ale v porovnaní s obrazom Slovenska u Slovákov sú výraznejšie zastúpené politicko-spoločenské pojmy a pojmy materiálnej stránky života. Symbolizujú ich výrazy vysokej životnej úrovne, blahobytu, politickej stability a sociálnych istôt. Asociácie materiálnej stránky života a politicko-spoločenské pojmy spojené s vnímaním Rakúska (tab. 1 a 4) sa do istej miery zhodujú u Rakúšanov a Slovákov. Nemožno to však tvrdiť o zastúpení pojmov materiálnej stránky života a politicko-spoločenských pojmov pri spontánných asociáciách Slovenska u Slovákov a Rakúšanov (tab. 2 a 3), kde sa v prípade Rakúšanov objavuje tendencia vyššieho zastúpenia týchto pojmov v porovnaní so Slovákami. Médiá,

osobné skúsenosti, možno sčasti i stereotypy v myslení spôsobujú fixovanie obrazu Slovenska vyjadrené týmito pojmami.

Tab. 3. Asociácie Slovenska u Slovákov

Typy	Výraz	Početnosť	%
1	konkrétny geografický objekt – celkom	23	11,0
	– Tatry 12	12	
	– Bratislava 5	5	
	– iné 6	6	
2	prírodné prostredie celkom	5	2,4
3	sociálne prostredie (ľudia, ich vlastnosti) – celkom	13	6,2
	– susedia	3	
	– iné	10	
4	estetické pojmy – celkom	6	2,9
5	domov – celkom	128	61,0
6	pojmy materiálnej stránky života – celkom	11	5,2
	– hospodárske problémy	4	
	– hospodárska neistota	3	
	– iné	4	
7	politicko-spoločenské pojmy – celkom	20	9,5
	– nedostatok demokracie	4	
	– nie sme v EÚ	2	
	– zlá politická situácia	6	
	– chaos	4	
	– iné	4	
8	iné	4	1,8
Spolu		210	100,0

Politicko-spoločenské pojmy dominujú u Rakúšanov aj v prípade spontánnych asociácií percepcie rozdielov medzi Slovenskom a Rakúskom (tab. 5 a 6). Je zrejmé, že tieto pojmy sú hlboko zakorenené v rakúskej spoločnosti a osvojilo si ich aj vidiecke obyvateľstvo rakúsko-slovenského pohraničia. Naproti tomu Slováci vnímajú rozdiely medzi Rakúskom a Slovenskom skôr v rovine materiálnej stránky života a nadpriemerne sú zastúpené aj estetické pojmy vyjadrené termínmi čistota a poriadok. Tieto termíny sú v súvislosti s Rakúskom fixované už dávnejšie a dominovali aj vo výsledkoch predchádzajúceho výskumu (Kollár 1996).

Okrem spontánnych asociácií sa pri analýze obrazu krajiny v humanistickom prístupe často objavujú aj priestorovo-pocitové asociácie. V tomto kontexte sa i v našom prípade vynára otázka, aké obrazy na pocitovej škále pozitívny-negatívny vyvolávajú u človeka pojmy Rakúsko a Slovensko. Pri skúmaní obrazov sme použili metódu sémantického diferenciálu, ktorou sme zisťovali sémantickú reprezentáciu relevantných pojmov. Z pôvodných klasických dimenzií po-

užívaných na opis sémantického priestoru – aktivita, potencia a hodnotenie (Rosová et al. 1989) – sme použili jednu zo škál patriacu do dimenzie hodnotenie. Použitú metódu sémantického diferenciálu tvorili dva pojmy (Rakúsko a Slovensko), ktoré respondenti posudzovali na 7-stupňovej škále tvorenej nasledujúcim párom adjektív: pozitívny - negatívny. Kategórie uvedenej škály predstavovali možnosti: 1 – veľmi pozitívny, 2 – pozitívny, 3 – viac pozitívny ako negatívny, 4 – ani pozitívny, ani negatívny, 5 – viac negatívny ako pozitívny, 6 – negatívny, 7 – veľmi negatívny. Profil pojmov Rakúsko a Slovensko u rakúskeho a slovenského obyvateľstva pohraničnej oblasti je znázornený na obr. 1.

Tab. 4. Asociácie Rakúska a Rakúšanov

Typy	Výraz	Početnosť	%
1	<i>konkrétny geografický objekt – celkom</i>	0	0
2	<i>prírodné prostredie celkove</i>	1	0,5
3	<i>sociálne prostredie (ľudia, ich vlastnosti) – celkom</i>	12	5,9
	– spokojní ľudia	7	
	– iné	5	
4	<i>estetické pojmy – celkom</i>	13	6,3
	– krása	10	
	– iné	3	
5	<i>Domov – celkom</i>	107	52,7
6	<i>pojmy materiálnej stránky života – celkom</i>	32	15,8
	– vysoká životná úroveň	15	
	– blahobyť	7	
	– drahota	4	
	– iné	6	
7	<i>politicko-spoločenské pojmy – celkom</i>	32	16,3
	– stabilita, istota	21	
	– demokracia	4	
	– iné	7	
8	<i>iné</i>	5	2,5
Spolu		203	100,0

Najpozitívnejší profil má pojem Rakúsko u Rakúšanov, kde až u 96,5 % rakúskych respondentov vyvoláva tento pojem pozitívny obraz. Naopak najnegatívnejší profil má pojem Slovensko u Rakúšanov, ktorý len u 31,4 % rakúskeho obyvateľstva vyvoláva pozitívny obraz. Profily pojmov Rakúsko a Slovensko u Slovákov sú viac podobné, avšak profil Rakúska je dokonca zreteľne pozitívnejší (u 78,7 % slovenských respondentov vyvoláva pozitívny obraz, zatiaľ čo pojem Slovensko len u 56,0 % slovenských respondentov). Uvedený fakt stojí za zamyslenie a korešponduje s celkovou ekonomickou a spoločenskou situáciou na Slovensku, ako aj s výsledkami výskumov o potenciálnej migrácii

zo Slovenska (Gyarfášová a Velšic 1999) a reálnej migrácii za prácou zo Slovenska do Rakúska (Kollár 1997).

**Tab. 5. V čom je Rakúsko iné v porovnaní so Slovenskom?
Vyjadrenie Slovákov**

Typy	Výraz	Početnosť	%
1	<i>konkrétny geografický objekt – celkom</i>	2	1,0
2	<i>prírodné prostredie – celkom</i>	1	0,5
3	<i>sociálne prostredie (ľudia, ich vlastnosti) – celkom</i>	23	11,7
	– mentalita	15	
	– pracovná morálka	4	
	– iné	4	
4	<i>estetické pojmy – celkom</i>	36	18,3
	– čistota	26	
	– poriadok	7	
	– iné	3	
5	<i>domov – celkom</i>	3	1,5
6	<i>pojmy materiálnej stránky života – celkom</i>	75	38,1
	– vyššia životná úroveň	36	
	– lepšie ekonomické zabezpečenie	18	
	– iné	21	
7	<i>politicko-spoločenské pojmy – celkom</i>	36	18,3
	– politická stabilita	11	
	– vyššia demokracia	14	
	– slobodnejšie	4	
	– sociálne istejšie	3	
	– iné	4	
8	<i>iné</i>	21	10,6
Spolu		197	100,0

Prv ako sa budeme venovať hľadaniu závislostí medzi obrazom susednej krajiny a zvolenými indikátormi, pokúsime sa stručne charakterizovať jednotlivé nezávislé premenné. Existencia štatisticky významnej závislosti na hladine významnosti 0,01 naznačuje odlišnú frekvenciu pohybu cez hranicu u Slovákov a Rakúšanov. Frekvencia pohybu cez hranicu je vyššia u Slovákov žijúcich v pohraničí (zatiaľ čo 24,3 % Slovákov do Rakúska vôbec necestuje, podiel necestujúcich Rakúšanov na Slovensko je vyšší – 37,3 %). Dôvody ciest do susednej krajiny sú takisto štatisticky významne diferencované na hladine významnosti 0,01. Zatiaľ čo Slováci z pohraničia chodia do Rakúska prevažne nakupovať (37,2 %), Rakúšania uvádzajú ako hlavný dôvod ich návštev Slovenska turistiku (48,8 %).

Existencia sociálnych kontaktov na báze známych je v súvislosti s miestom bývania na jednej a druhej strane hranice štatisticky významne diferencovaná

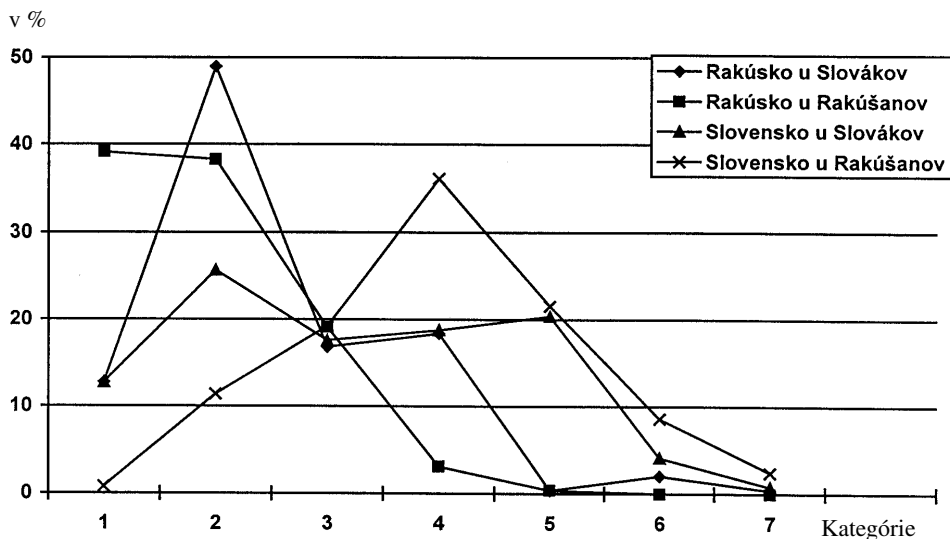
(na hladine významnosti 0,05 a Slováci častejšie uvádzajú tieto sociálne kontakty) a rovnako i na báze príbuzenstva na hladine významnosti 0,001 (Slováci majú viac príbuzenstva na rakúskej strane ako uvádzajú Rakúšania na slovenskej strane).

**Tab. 6. V čom je Rakúsko iné v porovnaní so Slovenskom?
Vyjadrenie Rakúšanov**

Typy	Výraz	Početnosť	%
1	<i>konkrétny geografický objekt – celkom</i>	0	0
2	<i>prírodné prostredie – celkom</i>	7	3,7
3	<i>sociálne prostredie (ľudia, ich vlastnosti) – celkom</i>	28	14,8
	– mentalita	7	
	– pracovná morálka	8	
	– iné	13	
4	<i>estetické pojmy – celkom</i>	4	2,1
5	<i>domov – celkom</i>	1	0,5
6	<i>pojmy materiálnej stránky života – celkom</i>	74	39,2
	– vyššia životná úroveň	31	
	– lepšie ekonomické zabezpečenie	22	
	– modernejšia infraštruktúra	9	
	– viac pracovných príležitostí	3	
	– iné	9	
7	<i>politicko-spoločenské pojmy – celkom</i>	49	25,9
	– sociálne istejšie	5	
	– slobodnejšie	8	
	– demokratickejšie	14	
	– politicky stabilnejšie	6	
	– komunisti tu nevládli	4	
	– člen EU	6	
	– iné	6	
8	<i>iné</i>	26	13,8
Spolu		189	100,0

Sledovanie televízie a počúvanie rozhlasu susedného štátu je výrazne rozdielne. Zatiaľ čo viac ako 60 % Slovákov z pohraničia sleduje rakúsku televíziu, u Rakúšanov z pohraničia nedosahuje sledovanie slovenskej televízie ani 9 %. Počúvanie rozhlasu je obojstranne minimálne, napriek tomu u Slovákov dosahuje dvojnásobne vyššie hodnoty (15,0 % oproti 7,4 %). Uvedená skutočnosť súvisí s aktívnou a pasívnou znalosťou jazyka susednej krajiny. Zatiaľ čo len 30,5 % Slovákov z pohraničia ani čiastočne nehovorí nemecky, u Rakúšanov z pohraničia sa percento neznalosti slovenského jazyka vyšplhalo takmer k osemdesiatim percentám (78,4 %). Z hľadiska pasívnej znalosti cudzieho ja-

zyka sú percentuálne hodnoty u Slovákov a Rakúšanov o niečo nižšie (20,5 % Slovákov oproti 74,5 % Rakúšanov absolútne nerozumie druhému jazyku).

Obr. 1. Profil pojmov Slovensko a Rakúsko na škále pozitívny – negatívny.

Kategória: 1 – veľmi pozitívny, 2 – pozitívny, 3 – viac pozitívny ako negatívny, 4 – ani pozitívny ani negatívny, 5 – viac negatívny ako pozitívny, 6 – negatívny, 7 – veľmi negatívny

Stručná charakteristika nezávislých premenných čiastočne naznačuje existenciu potenciálnych súvislostí k obrazu susednej krajiny. Predovšetkým u troch typov nezávislých premenných sa prejavili štatisticky významné závislosti pri rôznych hladinách významnosti:

1. frekvencia cestovania do susednej krajiny,
2. aktívna a pasívna znalosť jazyka,
3. existencia sociálnych kontaktov v susednej krajine - kategória známi.

Ad 1. Pravidelnosť cestovania do susednej krajiny vytvára predpoklady na formovanie pozitívnejšieho obrazu o krajine. Napr. u Rakúšanov žijúcich v pohraničí až u 64,7 % z tých, čo pravidelne cestujú na Slovensko, vyvoláva Slovensko pozitívny obraz (prítom priemerná percentuálna hodnota je 31,5 %). Naopak, len u 14,0 % Rakúšanov z tých, ktorí necestujú na Slovensko, vyvoláva Slovensko pozitívny obraz. U rakúskeho obyvateľstva existuje uvedená štatisticky významná závislosť na hladine významnosti 0,001, u slovenského obyvateľstva možno hovoriť len o tendencii, pretože nízka početnosť kategórie negatívneho obrazu Rakúska u Slovákov nedovoľuje vo všeobecnosti interpretovať túto závislosť ako štatisticky významnú.

Ad 2. Aktívna a pasívna znalosť jazyka poukazuje takisto na existenciu štatisticky významnej závislosti, v prípade aktívnej znalosti slovenského jazyka u Rakúšanov na hladine významnosti 0,01 a v prípade pasívnej znalosti slovenského jazyka na hladine významnosti 0,05. Zjednodušene možno konštatovať,

že tí, čo aktívne hovoria po slovensky, alebo slovenčine rozumejú, majú vytvorený nadpriemerne pozitívny obraz o Slovensku. U slovenského obyvateľstva žijúceho v pohraničí možno hovoriť v dôsledku nízkych početností kategórie negatívneho obrazu Rakúska len o tendencii.

Ad 3. Sociálne kontakty v susednej krajine (kategória známi) vykazujú štatisticky významnú súvislosť s formovaním obrazu krajiny (u rakúskeho obyvateľstva na hladine významnosti 0,001, u slovenského obyvateľstva existuje podobná tendencia). Obyvatelia pohraničia, ktorí majú známych v susednej krajine, majú takisto vytvorený nadpriemerne pozitívny obraz o susednom štáte.

U ostatných nezávislých premenných (sociodemografické znaky a sledovanosť médií v susednej krajine) sa nepotvrdili existencie štatisticky významných závislostí k vytváraniu obrazu o susednej krajine.

ZÁVER

Hranica a prihraničné územia v súčasnosti stále častejšie rezonujú v prácach geografov aj odborníkov z iných vedných disciplín. Uvedený fakt korešponduje s filozofiou a koncepciou budúcej Európy bez hraníc a z tohto dôvodu je aktuálna aj problematika hranice a cezhraničnej spolupráce. Regionálny rozvoj prihraničných území od otvorenia hraníc v roku 1989 poukazuje na nové regionálne spojenia a zoskupenia, takže výskum v pohraničí je aj z tohto hľadiska vysoko relevantný. Slovensko-rakúske pohraničie, najmä územie na oboch brehoch rieky Moravy, má veľa spoločných historických črt a väzieb. Rieka Morava už nerozdeľuje ľudí žijúcich na rakúskej a slovenskej strane hranice a nevytvára bariéru. Práve naopak, spája dva národy a ich kultúry. Na druhej strane však nemožno jednoducho zmazať viac ako 40 rokov úplne rozdielného ekonomického a spoločenského vývoja v Rakúsku a na Slovensku. V tomto období takmer hermeticky uzavretá hranica napomohla i postupnému odcudzovaniu ľudí žijúcich neďaleko seba a narastaniu rozdielov v ich životných podmienkach.

Výsledky výskumu obrazu Slovenska a Rakúska poukázali na jednoznačné rozdiely vo vnímaní suseda a naznačili, že samotná mnohoročná historická, geografická a kultúrna príbuznosť rakúskeho a slovenského obyvateľstva ešte nemusí znamenať vzájomnú akceptáciu a kooperáciu. Z hypotéz, ktoré boli stanovené v metodologickej časti tohto príspevku, sa potvrdili u rakúskeho obyvateľstva žijúceho v pohraničí tri závislosti:

1. závislosť medzi obrazom susednej krajiny a frekvenciou cestovania do susednej krajiny,
2. závislosť medzi obrazom susednej krajiny a aktívnou, príp. pasívnou znalosťou jazyka susednej krajiny,
3. závislosť medzi obrazom susednej krajiny a existenciou sociálnych kontaktov v susednej krajine.

U slovenského obyvateľstva žijúceho v pohraničí možno hovoriť len o tendenciách pri potvrdení vyššie uvedených hypotéz. Naopak, vplyv sociodemografických znakov a sledovanosti médií v susednej krajine na formovanie pozitívneho, resp. negatívneho obrazu o susednej krajine sa nepotvrdil.

V tejto súvislosti treba chápať aj uvedený príspevok ako pokus o zistenie predstáv obyvateľstva žijúceho v pohraničí a hľadanie súvislostí s ich priestoro-

vým správaním, pretože pozitívny alebo negatívny obraz susednej krajiny je impulzom, prípadne bariérou pre ďalšie aktivity človeka v pohraničí.

Tento príspevok bol spracovaný v rámci grantového projektu VEGA 2/7052/20 a „Východo-západná hranica Rakúska: kvalitatívna rekonštrukcia mentálnej hranice“ (časť Rakúsko-Slovensko), ktorý bol financovaný z prostriedkov Akcie Slovensko-Rakúsko, UNESCO NK MOŠT.

LITERATÚRA

- BARTNICKA, M. (1989). Percepcja srodowiska w badaniach geograficznych. *Przegląd zagranicznej literatury geograficznej, Geografia percepcji*, 4, 5-28.
- COX, K. R., GOLLEDGE, R. G. (1986). Problemy behawioralne w geografii po dziesięciu latach rozwoju. In Bartnicka, M., ed. *Geografia behawioralna. Przegląd zagranicznej literatury geograficznej*, (1), pp. 9-20.
- DOWNS, J. R. (1970). Geographic space perception: past approaches und future aspects. *Progress in Geography*, 2, 65-108.
- GOLD, J. R., GOODEY, B. (1983). Behavioral and perceptual geography. *Progress in Human Geography*, 7, 578-586.
- GYARFÁŠOVÁ, O., VELŠIC, M. (1999). Zostať doma, alebo odísť do zahraničia. *SME*, (253), 11. novembra, p. 5.
- IRA, V. (1992). Percepcia prostredia a environmentálne vedomie obyvateľstva oblastí s narušeným životným prostredím. In Drgoňa, V., ed. *Regionálne systémy životného prostredia*, Nitra (Nitrianska Univerzita, Katedra geografie), pp. 87-89.
- IRA, V. (1994). Environmental perception and environmental awareness at the area with disturbed environment (Upper Nitra region). *Geografický časopis*, 46, 205-218.
- IRA, V., KOLLÁR, D. (1992). Cognition of environment as part of the relationship "man-environment". *Geographica Slovenica*, 23, 463-476.
- IRA, V., KOLLÁR, D. (1994). Behavioural-geographical aspects of environmental quality. *GeoJournal*, 3, 221-224.
- KOLLÁR, D. (1992). Sociálna geografia a problematika výskumu priestorového človeka. *Geografický časopis*, 44, 149-161.
- KOLLÁR, D. (1994). Importance of perception and evaluation of environment in spatial behaviour of man. *Geografický časopis*, 46, 205-218.
- KOLLÁR, D. (1996). Wahrnehmung der Grenze, des Grenzgebietes und Österreichs – am Beispiel der Bewohner des slowakisch-österreichischen Grenzgebietes. *Schulheft*, 82, 64-73.
- KOLLÁR, D. (1997). Bratislava ako zdroj pracovných síl pre Rakúsko? In Mikulík, O., Mariot, P., eds. *Podobnosti a rozdíly vývoje měst ČR a SR po roce 1990. Sborník 2. česko-slovenského akademického geografického semináře*. Brno (Regiograph), pp. 11-17.
- MATLOVIČ, R. (1992). Behaviorálna geografia, geografia percepcie a výskum vnútornej štruktúry mesta. In Drgoňa, V., ed. *Regionálne systémy životného prostredia*. Nitra (Nitrianska Univerzita, Katedra geografie), pp. 139-143.
- MUGERAUER, R. (1985). Language and the emergence of environment. In Relph, E., ed. *Dwelling, place and environment: towards and phenomenology of person and world*. Dordrecht (Martinus Nijhoff Publishers), pp. 51-70.
- NEISSER, U. (1979). *Kognition und Wirklichkeit*. Stuttgart (Ferdinand Enke).
- RELPH, E. (1985). Geographical experiences and being-in-the world. The phenomenological origins of geography. In Relph, E., ed. *Dwelling, place and environment: towards and phenomenology of person and world*. Dordrecht (Martinus Nijhoff Publishers), pp. 15-31.
- ROSOVÁ, V., BIANCHI, G., SLÁDEKOVÁ, Ľ. (1989). Životné prostredie v paradigme psychologického priestoru. *Československá psychologie*, 33, 559-579.

- RYKIEL, Z. (1989). *Struktury i procesy społeczno-demograficzne v regione katowickim*. Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Prace geograficzne, 151.
- SAARINEN, T. F. (1976). *Environmental planning – perception and behavior*. Boston (Houghton Mifflin).
- SCHULTES-BECKER, I. (1990). Auswirkungen einer „partiell offenen“ Grenze auf das Verhalten der Bevölkerung. In Maier, J., ed. *Staatsgrenzen und ihr Einfluss auf Raumstrukturen und Verhaltensmuster. Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung*, 26, Bayreuth (Universität Bayreuth), pp. 65-230.
- ŠÍPOŠ, I. (1987). *Horizonty psychológie*. Bratislava (Veda).
- TUAN, Y-F. (1987). *Przestrzeń i miejsce*. Warszawa (Państwowy Instytut Wydawniczy).
- ZUBRICZKÝ, G. (1997). Príspevok k mentálnemu mapovaniu Slovenska. *Geografický časopis*, 49, 243-253.

Daniel Kollár

IMAGE OF AUSTRIA AND SLOVAKIA VIEWED BY THE INHABITANTS OF THE SLOVAK-AUSTRIAN BOUNDARY AREA

The real social and economic development in the Slovak-Austrian boundary area after 1989 points at numerous linkages and associations, which justify their study from the epistemological, as well as practical points of view. This border, "dead" for many years, has impaired the natural contacts between the Slovak and Austrian populations and alienated the people living along the Morava river. The different political and economic development in both countries was also stressed by the fact that the contemporary model of spatial behaviour of population in this region possesses specific characteristics, explanation of which can decisively contribute to the regional development of this area and to cross-border co-operation.

The aim of the paper is to enlighten the aspect of perception of the image of neighbouring country by population of the boundary area. The image of the neighbouring country is presented as a dependent variable, explanation of which relies on man's movement across the border, social cross-border contacts, receipt of media information from the neighbouring country, knowledge of language of the neighbouring country and socio-demographic characteristics of the respondents. The methodological basis of the article is formulation of five basic explaining hypotheses and their empiric tests:

1. Image of the neighbouring country is differentiated by movement across the border.
2. Image of the neighbouring country is differentiated by existence of social contacts in neighbouring country.
3. Image of the neighbouring country is differentiated by watching television and listening to the radio of the neighbouring country.
4. Image of the neighbouring country is differentiated by knowledge of language of the neighbouring country.
5. Image of the neighbouring country is differentiated by sex, age and education of inhabitant of the boundary area.

Field research was carried out in autumn 1998 in four boundary villages of the Slovak Záhorie region (Zohor, Záhorská Ves, Gajary, and Moravský Svätý Ján) and four boundary villages of the Lower Austria lying close to the selected Slovak villages (Marchegg, Angern, Dürnkrot, and Hohenau). The method of stratified selection was

used in selection of respondents and the selected set contained 509 respondents (250 on the Slovak side and 259 on the Austrian side of the border). Questionnaire was the technique used for collection of empirical data.

Results of the research of image of Slovakia and Austria showed significant differences in perception of the respective neighbours and suggest that the long-year historical, geographic and cultural kinship of Austrian and Slovak populations does not necessarily mean mutual acceptance and co-operation. The following three dependencies were confirmed in case of Austrian population living in the boundary area for hypotheses assessed in the methodology:

1. Dependence between the image of the neighbouring country and frequency of travelling to the neighbouring country.
2. Dependence between the image of the neighbouring country and activity or passive knowledge of the language of the neighbouring country.
3. Dependence between the image of the neighbouring country and existence of social contacts in the neighbouring country. As far as the Slovak population is concerned it is only possible to talk about tendencies in confirmation of the above quoted hypotheses. In contrast, the influence of socio-demographic traits and observance of media of the neighbouring country on formation of positive or negative image of the neighbouring country was not confirmed.

Translated by H. Contrerasová